

KULTUROWE ASPEKTY ANTROPONIMÓW

Maria Czaplicka-Jedlikowska
Gnieźnieńska Szkoła Wyższa Milenium
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4984-643X>
e-mail: mariaczaplicka@op.pl

Imiona bydgoskich bernardynów na tle uniwersalistycznych wartości kultury staropolskiej

First names of the Bernardines of Bydgoszcz and universalist values of the Old Polish culture

Abstrakt

W artykule podjęto próbę ustalenia, czy na podstawie rejestru imion bydgoskich bernardynów można formułować wnioski dotyczące elementów kultury duchowej danej epoki, czy imiona bydgoskich bernardynów są przejawem wartości ich osobistego i religijnego życia w dobie staropolskiej. W tradycji nadawania imion znajdujemy świadectwo wielowiekowego procesu tworzenia się kultury duchowej każdego narodu, które staje się niematerialnym dziedzictwem kulturowym. Zbiór imion pozyskano z pozostawionej przez bernardynów kroniki ich działalności, obejmującej okres od końca XV do początku XVIII w.

Słowa kluczowe: historyczne imiennictwo, bydgoscy bernardyni, niematerialne dziedzictwo kulturowe

Abstract

The article aims at determining whether it is possible, on the basis of the register of first names of the Bernardines of Bydgoszcz, to draw some conclusions concerning the elements of spiritual culture of a given age, and to find out if names of the Bernardines of Bydgoszcz reflect the values of their personal and religious life in the Old Polish age. The tradition of giving names is a testimony of the centuries-long process which leads to the evolvement of each nation's spiritual culture, which in turn becomes a non-material cultural heritage. The collection of the analysed first names was derived from the Bernardines' chronicle, which covers the period from the end of the 15th century to the beginning of the 18th century.

Key words: historical onomastics, Bernardines of Bydgoszcz, non-material cultural heritage

W każdej analizie historycznej leksyki imienniczej celem jest śledzenie ewolucji motywów nadawania imion w ciągu wieków, a także ustalanie, od czego zależą zmieniające się asocjacje popularności i wzrost kultu świętych oraz symbolika wartości religijnych, którymi święci patroni imion byli obdarzani. Badając konotacje imion w tradycji chrześcijańskiej można wykazać, że wartości i wartościowanie determinują źródła leksykalne wybieranych imion również przez osoby konsekrowane. Ich imiona stają się jednocześnie świadectwem aksjologii chrześcijańskiej Kościoła rzymskokatolickiego i naszych przodków. Są wyrazem wartości stanowiących podstawę tradycji w kulturze duchowej. Dziedzictwo kulturowe imion – to kultura duchowa, czyli ta sfera życia, dzięki której człowiek stawia sobie pytania o to, kim jest i po co żyje. Są to przejawy dążenia do rozumienia tajemnicy życia człowieka i sensu jego życia.

Bydgoski konwent bernardynów¹ był środowiskiem o wyróżniających się ambicjach intelektualnych w mieście. Charyzmat bernardyński wpływa w prostej linii z charyzmatu franciszkańskiego, stanowi jego odróśl w kulturze polskiej. Osadzenie bernardynów w Bydgoszczy nastąpiło 5 grudnia 1480 r. w czasie prowincjalstwa Mariana z Jeziorka. Był to trzeci konwent bernardynów (gałęzi obserwanckiej Zakonu Braci Mniejszych) pod względem starszeństwa w Polsce, po Krakowie (1454) i Warszawie. Zakonników wprowadził biskup kujawski Zbigniew z Oleśnicy z polecenia króla Kazimierza Jagiellończyka. Prowincję zakonną reprezentował *Michał* Bał oraz *Stanisław* z Kłobucka, którzy w obecności biskupa i starosty bydgoskiego Jana Kościeleckiego wybrali miejsce pod mającą powstać fundację w ogrodzie zamkowym zwanym *Obora*, w pobliżu najstarszej miejscowej świątyni św. Idziego, na prawym brzegu przepływającej przez Bydgoszcz Brdy (Łbik 2004: 64).

Powstała nowa fundacja, której początki były zapewne poprzedzone rozmowami między królem a którymś z wpływowych bernardynów (kronika wymienia Michała Bala), które doprowadziły do wydania królewskiego listu polecającego. Sprzyjał temu fakt, że w latach 1457–1466 (wojna trzy-nastoletnia) król Kazimierz Jagiellończyk był częstym gościem na zamku

¹ Bernardyni – zwyczajowa nazwa Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny Zakonu Braci Mniejszych w Polsce. Źródłem nazwy zwyczajowej jest wezwanie pierwszego klasztoru św. Bernardyna ze Sieny w Krakowie. W tym znaczeniu jest ona rozumiana na terenach Polski wchodzących w latach 1454–1795 w skład I Rzeczypospolitej, czyli w Polsce, na Litwie, Ukrainie, Łotwie i Białorusi. Poza Polską nazwa „bernardyni” jest odnoszona często do cystersów lub kongregacji sióstr cysterek z Esquermes. Źródłem nazwy jest imię św. Bernarda z Clairvaux (1090–1153) – jednego z pierwszych cystersów. Bernardyni wydali liczne owoce świętości: św. Jan z Dukli († 1484), św. Szymon z Lipnicy († 1482) oraz bł. Władysław z Gielniowa († 1505).

w Bydgoszczy z uwagi na działania wojenne. Biskup kujawski osiedlił bernardynów tymczasowo przy kościele św. Idziego do czasu wybudowania własnego kościoła i klasztoru. Z fundacji królewskiej pochodził jedynie teren pod budowę. Pierwszy przełożony konwentu bydgoskiego – Stanisław z Kłobucka – wyjednał poparcie finansowe dla tej fundacji, którego udzielił: Hińcza z Rogowa, Jarand z Grabi i Brudzewa, Kościeleccy oraz bogaci mieszczaństwo bydgoscy (Kantak 1985: 35–40).

O tym, że bernardyni byli zakonem wyróżniającym się naukowo, świadczą ich dokonania. W latach 1518–1524 gwardianem konwentu był *Bartłomiej* urodzony w Bydgoszczy, uczony z pierwszej połowy XVI w., autor pierwszego słownika łacińsko-polskiego (1532, 1544), a także dzieła innych braci. W 1591 r. gwardian bernardynów bydgoskich *Wojciech* Język z Sambora rozbudował klasztor i wznosił nowe murowane pomieszczenie dla biblioteki. Do końca XVI w. zgromadzono co najmniej 400 woluminów. Książki otrzymywali do użytku poszczególni zakonnicy, najczęściej kaznodzieje.

Bernardyni, żyjąc i pracując przez długie lata w Bydgoszczy, wzbogacali swoją pracą duszpasterską i edukacyjną środowisko kulturalne miasta. Zakonnicy przybywali z wielu miejsc ziem polskich, m.in. z Warszawy, Poznania, Środy Wielkopolskiej, Włocławka, Oleśnicy, Kcyni, Wągrowca, Słupi, a nawet z Kłobucka i Kościelca, posadowionego niedaleko Inowrocławia, siedziby jednego z najbogatszych rodów w dobie staropolskiej – Kościeleckich herbu Ogończyk. Przewodzili i kształtowali historyczno-religijne formy życia i szerzyli kult swych patronów. Organizowali bractwa i zapewne wpływali poprzez swoją działalność kaznodziejską na wybór nadawanych dzieciom imion w Bydgoszczy oraz w regionie, gdyż najważniejszą rolą tego zakonu było propagowanie kultu świętych, swoich patronów: św. *Antoniego*, św. *Franciszka*, św. *Tomasza* z Akwinu. Zakon propagował w bractwach także świętych ogólnokościelnych, np. bractwo żołnierskie św. *Michała* Archanioła. W dokumentach czytamy, że „działały tu bractwa takie jak: Trzeci zakon św. *Franciszka*; Bractwo św. *Anny*; Bractwo *biczowników* św. *Franciszka*, które zostało erygowane w 1605 r., a już w trzy lata później posiadało swój własny sztandar zakupiony ze składek członków. W 1649 r. zaprowadzone zostało bractwo *Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny*” (Łbik 2004: 30).

Analiza imion bernardynów, które były przez nich wybierane, którymi się podpisywali, pozwala formułować ciekawe wnioski dotyczące dziedzictwa kulturowego w imiennictwie staropolskim i stanowi odbicie ówczesnych, uniwersalistycznych, chrześcijańskich wartości, czyli przejaw niematerialnego dziedzictwa kultury.

Zbiór imion bernardynów związanych z Bydgoszczą, pełniących różne funkcje (w tym gwardianów), który wyprowadzony został z pozostawionej przez zakon kroniki jego działalności, obejmujący czas od XV do XVIII w., przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Imiona bernardynów związanych z Bydgoszczą i gwardianów w konwencie bydgoskim (1480–1829)

Lata	Ksiądz	Uwagi
1	2	3
[1480]	Michał Bal	wraz ze Stanisławem z Kłobucka i dwoma innymi braćmi przybył do Bydgoszczy i zakładał zakon
1480	Stanisław z Kłobucka	jeden z założycieli klasztoru; przebywał w zakonie ok. 55 lat; zmarł w 1508 r. w Bydgoszczy
1485	Sebastian z Bieczyny	gwardian, zmarł na skutek zarazy w Bydgoszczy w 1485 r.
1497	Błażej Litwin	brat zakonny prowadzący budowę kościoła i klasztoru (1480–1485); zmarł w Bydgoszczy w 1497 r.
1498	Jan ze Słupi	kaznodzieja, uczonek, wikariusz prowincji polskiej; posłował na kapitułę generalną do Rzymu; zmarł w Bydgoszczy w 1506 r.
1486–1498	Cherubin, bernardyn	świętobliwy bernardyn, bakałarz, gwardian w Bydgoszczy; zmarł w 1507 r. w Zbąszyniu
1518–1524	Bartłomiej z Bydgoszczy	gwardian urodzony w Bydgoszczy; leksykograf, wykładowca bernardyńskiego studium filozoficznego, autor pierwszego słownika łacińsko-polskiego, zmarł w 1548 r. w Poznaniu
[1525]	Zachariasz z Bydgoszczy	kaznodzieja, który pełnił tę funkcję także we Wschowie; zmarł w 1547 r.
[1545]	Teofil z Bydgoszczy	kaznodzieja, pisarz; sporządził w Bydgoszczy rękopis zwany sylwą
1545	Paweł z Wągrowca	kaznodzieja i polemista; bakałarz; napisał (prawdopodobnie w Bydgoszczy) sylwę, zawierającą wiersze Mariana z Jeziorka i bł. Władysława z Gielniowa; zmarł w 1549 r. w Kaliszu; był świadkiem pożaru klasztoru i kościoła bernardynów
1555	Hieronim z Łękna	gwardian, który odbudowywał klasztor bydgoski po pożarze
1557	Gabriel Luśnia	urodzony w Bydgoszczy, kustosz w Poznaniu, Lwowie, Krakowie, gwardian w Bydgoszczy, prowincjał w latach 1558–1561; uczestniczył w 1559 r. w kapitule generalnej w Aquili we Włoszech; zmarł w 1571 r. we włoskiej Wenecji
1558	Bernardyn ze Środy	gwardian zapisany w 1558 r.
1579	Dionizy Szyjka	urodzony w Bydgoszczy, gwardian, kantor, słynął z pięknego i donośnego głosu, uprzednio przebywał w konwentach w Wilnie, Poznaniu i Krakowie; zmarł w 1590 r.
1588	Marcin z Bieganowa	przeprowadził prace wykończeniowe w kościele

cd. tabeli 1

1	2	3
1591	Wojciech z Sambora	budowniczy wielu obiektów klasztornych, m.in. krużganków oraz biblioteki, prowincjał w 1591 r.
1601	Tomasz z Parczewa	wybudował infirmerię oraz cele dla studentów i wykładowców studium filozoficznego; zmarł w Bydgoszczy w 1601 r.
1602	Gabriel z Buku	prowadził spór z żupnikiem bydgoskim o plac i postawione na nim budynki królewskiego składu solnego
1604	Szymon z Poznania	zakończył pomyślnie spór z żupnikiem bydgoskim o prawo własności do zajmowanej parceli
1608	Stanisław z Poznania	gwardian
1614	Melchior Dębiński	gwardian
1623–1626	Paweł z Łęczycy	gwardian w Sokalu i Nowem, tłumacz; kustosz; definitor; egzorcysta; tłumacz kilku popularnych dzieł z języka włoskiego na polski; internowany w Rosji w 1606–1607, uczestniczył w Dymitriadzie; zmarł w Bydgoszczy w 1642 r.
[1627?]	Bernardyn z Bydgoszczy	urodzony w Bydgoszczy, lektor w studium wileńskim, autor dysertacji teologicznej; w 1617 i 1622 r. występuje jako członek zarządu zakonnej prowincji po podziale prowincji; w 1628 r. opowiedział się za prowincją wielkopolską, gdzie wybrano go do jej zarządu; zmarł w Skępem w 1630 r.
[1639]	Marcin Piwko	z urodzenia bydgoszczanin, gwardian, kustosz; zmarł w 1639 r.
[1649]	Paweł z Kcyni	teolog życia wewnętrznego; przebywał w konwentach w Wilnie (1605), Warszawie (1638) i Bydgoszczy; spowiednik bernardynek krakowskich (1613); napisał <i>Wizerunek żywota zakonnego</i> (Kraków 1613); zmarł w Bydgoszczy w 1649 r.
1664	Wacław Bieczyński	zakupił m.in. mszał dla bractwa św. Antoniego
1687	Franciszek Nycz	gwardian
1689	Hieronim Bieliński	gwardian
[1690]	Franciszek z Warszawy	kaznodzieja generalny, prowincjał, kustosz i definitor; jeden z inicjatorów budowy domku loretańskiego w Bydgoszczy; zmarł w Bydgoszczy w 1690 r.
1691	Antoni Wysz	otoczył płotem ogród klasztorny, ozdobił i wyposażył klasztor w nowe sprzęty
1711	Ludwik z Kobyłina	wyremontował zalane przez powódź pomieszczenia biblioteki, dom rekolekcyjny i mury klasztorne
1713	Ludwik Turkański	gwardian
1724	Damian Lasocki	odbudował kaplicę zw. Bożą Męką w miejscu starej z 1702 r.

cd. tabeli 1

1	2	3
1725	Wiktor Kołocki	prejął obowiązki prefekta domu loretańskiego w Bydgoszczy
1726	Cherubin Watson	gwardian w Toruniu po odzyskaniu zakonu z rąk protestantów; zmarł w Bydgoszczy w 1726 r.
1730	Augustyn Kobyliński	uczestniczył z rozruchach związanych z próbą przeniesienia zwłok bogatego mieszczanina bydgoskiego Adama Froszka z kościoła farnego
1731	Felicjan Chwalewicz	przybył z klasztoru w Świeciu nad Wisłą
1734	Wawrzyniec Estka	naprawił rury odprowadzające wodę z ogrodu klasztornego oraz przystań bernardynów nad Brdą, ogroził browar bernardyński
1740	Dydak Baranowski	wcześniej był gwardianem konwentu w Kościanie
1760–1770	Wawrzyniec Bocheński	budowniczy zakrystii, biblioteki, cel, wyłocił ołtarz główny, wyremontował wodociąg i kanalizację oraz kanały melioracyjne w ogrodzie klasztornym
1771	Archaniół Milwiński	gwardian
1780–1782	Jan Kapistran Brzozowski	przebudował m.in. dwa ołtarze w kościele konwentualnym
1826	Feliks Kokoszewski	ostatni gwardian, po jego śmierci w 1826 r. przestał istnieć konwent bydgoskich bernardynów ^a
1829	Modest Nagabczyński	ostatni ojciec bernardyn, który opuścił klasztor i zmarł w 1829 r.

^a Klasztor pozbawiony dopływu młodych zakonników został skazany na wymarcie. Ostatni gwardian bydgoski Feliks Kokoszewski zmarł w 1826 r. Pozostali jeszcze dwaj bracia zakonnicy, z których ojciec Modest Nagabczyński zmarł w 1829 r., a drugi w tymże roku opuścił klasztor.

Źródło: <https://pl.kosciol_pobernardynski_Najswietszej_Maryi_pannyKrolowej_pokoju_wBydgoszczy>, dostęp: 18.05.2020.

Imiona bernardynów bydgoskich wzbogacały panoramę imion miasta o tak rzadkie w dobie staropolskiej imiona, jak: Archaniół, Augustyn, Bernardyn, Cherubin, Damian, Dionizy, Dydak, Felicjan, Jan Kapistran, Melchior, Modest i inne.

Zestawienie prezentuje 44 imiona gwardianów zakonu bernardyńskiego w Bydgoszczy, imiona i protonazwiska braci, którzy pełnili różne funkcje w historii konwentu od końca XV do połowy XVIII w. W kronice (Kantak 1933: 22), którą prowadzili bernardyni, zanotowano, że *Feliks* Kokoszewski, był ostatnim gwardianem, gdyż po jego śmierci w 1826 r. ojciec bernardyn *Modest* Nagabczyński opuścił klasztor i konwent bydgoski przestał istnieć.

Gwardianie z przełomu XV i XVI w. legitymują się tylko imionami, do których dodawano miejsce pochodzenia. To przejaw jednoimiennego systemu identyfikacji (czyli czasów, gdy jedno imię wystarczało do pełnej identyfikacji jednostki) lub tradycji zakonnej. Są to imiona: *Antoni, Archaniół, Bartłomiej, Bernardyn, Błażej, Dydak, Franciszek, Gabriel, Hieronim, Jan, Ludwik, Marcin, Paweł, Sebastian, Stanisław, Szymon, Teofil, Tomasz, Wacław, Wiktor, Wawrzyniec, Wojciech, Zachariasz*. Imię *Dydak* jest właściwie skrótem od łacińskiego imienia *Didymus* 'bliźniak'. System antroponimiczny był na etapie *in statu nascendi*.

Tabela 1 ukazuje zapisy stanowiące przykłady funkcjonowania imion wraz z innymi członami identyfikacyjnymi, zgrupowanymi po imieniu, gdyż imiona dwudziestu ojców bernardynów zapisano w formie struktur analitycznych w dążeniu do skuteczniejszej identyfikacji postaci. Tym imionom towarzyszą nazwy miejscowości, które były albo miejscem pochodzenia, albo miejscowościami, z których gwardianie przybyli do Bydgoszczy.

Trzej gwardianie z XVI w. zapisani zostali wraz z charakteryzującymi te postaci przezwiskami *Gabriel Luśnia*² (1557), *Dionizy Szyjka*³ (1579), także *Marcin Piwko* (1639), którego protonazwisko być może również charakteryzowało przywarę tej postaci.

Zapisy imion czternastu gwardianów (od 1614 r.) podano według systemu dwuelementowego. Wymieniono imiona i struktury nazw osobowych, takie jak: *Baranowski, Bieczyński, Bieliński, Bocheński, Brzozowski, Chwalewicz, Dębiński, Kobyliński, Kokoszyński, Kołocki, Lasocki, Milwiński, Nagabczyński, Turkański*, które mogły już pełnić funkcję nazwisk. Dalsze przykłady protonazwisk – to skróty imion w funkcji elementu identyfikacyjnego: *Michał Bal* (skrót od im. Baltazar), 1480 r.; *Franciszek Nycz* (skrót od im. Nicolaus : Mikołaj), 1687 r.; *Antoni Wysz* (skrót od im. słow. *Wyszomir* : *Wyszostaw*), 1691 r. Podano jeszcze zagadkowe protonazwiska dwóch gwardianów – *Cherubin Watson* (*Watson* może jest skrótem od niem. n. os. *Wattsmann* + suf. patronimiczny *-son*, 1726 r. (Gottschald 1985: 518) i *Wawrzyniec Estka* (*Estka* może być skrótem od im. *Estacio* : *Eustacjusz*, 1734 r. (Bubak 1993: 102). W tych zestawieniach skróty imion pełnią funkcję członu identyfikacyjnego na drugim miejscu po imieniu. W jednym tylko zestawieniu pojawia się etnonim w funkcji n. os. – *Błażej Litwin*, 1497 r. Z przeglądu imion wynika, że bracia bernardyni byli w większości Polakami.

² Luśnia – nazwa części wozu drabiniastego; wygięty, okuty dźwąg podtrzymujący drabinę takiego wozu.

³ Szyjka – przezwisko mnicha kantora, które odnosi się być może do tego, że jak zapisa-no w kronice zakonu, sływał z pięknego i donośnego głosu.

Imiona gwardianów są bardzo zróżnicowane. Powtarza się tylko dziewięć imion: *Bernardyn*, *Franciszek*, *Gabriel*, *Hieronim*, *Ludwik*, *Marcin*, *Paweł*, *Stanisław*, *Wawrzyniec*. W zbiorze występują imiona świętych związanych z zakonem – św. *Bernardyn* i św. *Franciszek*. W zestawieniu znajdujemy tylko trzy imiona proveniencji słowiańskiej: *Stanisław*, *Wojciech* i *Wacław*. Warto zadać pytanie, czy imiona gwardianów lub patronów konwentu bernardynów wpływały na ich popularność w mieście?

W prezentowanym zbiorze jak w soczewce skupiają się preferowane wartości kultury staropolskiej w chrześcijańskim imiennictwie i funkcjonujące w Polsce sposoby identyfikacji osób. Analiza konotacji wartościujących imiona w tradycji chrześcijańskiej pozwala wskazać źródła leksykalne wybieranych imion także przez osoby konsekrowane. Ich imiona stają się jednocześnie świadectwem aksjologii chrześcijańskiej Kościoła rzymskokatolickiego i naszych przodków. Są wyrazem wartości stanowiących podstawę tradycji w kulturze duchowej.

Badany materiał potwierdza, że w XV w. oraz jeszcze na przełomie XVI i XVII w. same imiona nie zawsze wystarczały do identyfikacji postaci, a funkcję kategoryzującą pełniły *drugie określenia* występujące po imieniu, które w literaturze onomastycznej nazywano w zależności od pełnionej funkcji: przezwiskami charakteryzującymi, protonazwiskami lub po prostu dodatkowymi członami identyfikacyjnymi, zapisywanymi na drugim miejscu po imieniu.

Analiza zapisów imion bydgoskich bernardynów pozwala zauważyć, że z roku na rok rosła liczba nadań imion świętych, którzy byli patronami zakonu bernardyńskiego. Wiadomo, że główny patron bernardynów to św. **Franciszek** i w kościele bernardynów był żywy kult św. *Franciszka* z Asyżu. Na przykładzie tego świętego widzimy, jak rósł w Bydgoszczy kult tego świętego. Imię *Franciszek* było coraz częściej nadawane w Bydgoszczy i w regionie, stawało się coraz popularniejsze: z 30 nadań zanotowanych w XVI w., liczba nadań powiększyła się do 67 w XVII w. Imię to z 20. pozycji (zob. tab. 2) w XVII w. przesunęło się na 14. miejsce w XVIII w.

Rósł też kult św. **Antoniego**, gdyż z 5 nadań w XVI w. liczba powiększa się do 37 nadań w XVIII w. Następnym patronem bernardynów był św. **Tomasz**. Także w wypadku tego świętego liczba nadań bardzo się powiększyła. W XVI w. było ich 49, a w XVII w. liczba nadań wzrosła do 160. Dzięki bernardynom szerzył się także kult św. **Michała**. Imię stało się tak popularne, że z 33 nadań w XVI w. ich liczba powiększa się do 146 nadań w XVII w. Bardzo dużym kultem otaczano św. **Stanisława**, patrona Polski, równolegle z kultem św. Wojciecha. W archiwaliach bydgoskich odnotowano 167 zapisów nadań tego imienia w XVI w. i 347 nadań w Bydgoszczy

w XVIII w. Bernardyni skutecznie działali także w innych bydgoskich kościołach, np. w kościele pw. św. *Idziego*⁴, gdzie głosili kazania. Urósł także kult tego świętego, gdyż z 6 nadań w XVII w., liczba notowań tego imienia powiększyła się do 11 w XVIII w. Dane te ilustruje zestawienie historycznych, bydgoskich imion męskich, wyekscerpowanych z zasobów archiwalnych miasta Bydgoszczy (tab. 2).

Tabela 2. Wykaz najpopularniejszych historycznych imion męskich w Bydgoszczy i regionie od połowy XV do połowy XVIII w.

Lp.	XVI w.		XVII w.		XVIII w.	
	imię	ranga	imię	ranga	imię	ranga
1	2	3	4	5	6	7
1	Joannis / Jan	255	Joannis / Jan	762	Joannis / Jan	112
2	Stanisław	167	Stanisław	347	Michaelis / Michał	69
3	Matthias / Maciej	87	Matthias / Maciej	336	Martinus / Marcin	58
4	Andreas / Andrzej	87	Jacobus / Jakub	308	Matthias / Maciej	56
5	Jacobus / Jakub	86	Martinus / Marcin	261	Jacobus / Jakub	53
6	Petrus / Piotr	83	Andreas / Andrzej	250	Wojciech	48
7	Martinus / Marcin	77	Albertus / Albert	232	Andreas / Andrzej	45
8	Albertus / Albert	67	Wojciech	167	Petrus / Piotr	41
9	Gregorius / Grzegorz	61	Bartholomaeus / Bartłomiej	165	Antoni	37
10	Bartholomaeus // Bartłomiej	53	Petrus / Piotr	162	Paulus / Paul / Paweł	35
11	Walentinus / Walenty	51	Thomas / Tomasz	160	Adam	34
12	Thomas / Tomasz	49	Adam	152	Stanisław	33
13	Nikolaus / Mikołaj	48	Michaelis / Michał	146	Simonis / Szymon	30
14	Wojciech	48	Paulus / Paul / Paweł	125	Franciscus / Franciszek	29
15	Paulus / Paul / Paweł	46	Gregorius / Grzegorz	121	Josephus / Jozzka / Józef	23

⁴ Ok. 200 m na południowy wschód od kościoła i zakonu bernardynów znajdował się stary kościółek pw. św. *Idziego*. Imię tego patrona nadawano świątyniom szczególnie często na przełomie XI i XII w. Świadczy to o długiej historii tej świątyni.

cd. tabeli 1

1	2	3	4	5	6	7
16	Simonis cf. Szymon	35	Walentinus / Walenty	115	Jurga / Jurek / Jerzy	17
17	Laurentius / Wawrzyniec	35	Simonis / Szymon	112	Heidenricus / Henryk	15
18	Michaelis / Michał	33	Sebastianus / Sebastian	75	Casimirus / Kazimierz	15
19	Franciscus / Franciszek	30	Laurentius / Wawrzyniec	73	Thomas / Tomasz	15
20	Sebastianus / Sebastian	29	Franciscus / Franciszek	67	Gregorius / Grzegorz	13
21	Adam	27	Gasparis / Kasper	61	Aegidius / Idzi	11
22	Lucas / Lýcalius / Lukas	26	Christophorus / Krzysztof	60	Walentinus / Walenty	10
23	Georgius / Jerzy	20	Georgius / Jerzy	58	Christophorus / Krzysztof	8
24	Christophorus / Krzysztof	18	Lucas / Lýcalius / Lukas	57	Albertus / Albert	7
25	Baltazar / Balcer	17	Nikolaus / Mikołaj	54	Lýcalius / Lukas / Łukasz	7
26	Gabriel	16	Stephanus / Stefan	52	Nikolaus / Mikołaj	6
27	Blazius / Błażej	14	Blazius / Błażej	49	Daniel	6
28	Daniel	11	Baltazar / Balcer	22	Bartholomaeus / Bartłomiej	4
29	Gasparis / Kasper	9	Heidenricus / Henryk	22	Georgius / Jerzy	4
30	Jurga / Jurek / Jerzy	9	Josephus / Jozef	22	Stephanus / Stefan	4
31	Stephanus / Stefan	7	Gabriel	20	Gasparis / Kasper	3
32	Antoni	5	Jurga / Jerzy	20	Laurentius / Wawrzyniec	2
33	Dawid	5	Dawid	18	Dawid	2
34	Aegidius / Idzi	5	Lewi / Lewek	17	Sebastianus / Sebastian	
35	Lewi / Lewek	2	Daniel	13	Lewi / Lewek	2
36	Josephus / Jozka / Jozef	–	Casimirus / Kazimierz	12	Gabriel	1
37	Heidenricus / Henryk	–	Aegidius / Idzi	6	Baltazar / Balcer	–
38	Casimirus / Kazimierz	–	Antoni	2	Blazius / Błażej	–

Źródło: Opracowanie własne.

Na stronie internetowej poświęconej historii zakonu bernardyńskiego w Bydgoszczy czytamy, że działalność duszpasterska koncentrowała się przede wszystkim na pracy kaznodziejskiej, szerzeniu kultu świętych patronów, propagowaniu nabożeństw loretańskich i obejmowaniu opieką duchową bractw. W kościele bernardynów, jak wspomniano, działały liczne bractwa: *Trzeci zakon św. Franciszka*, *Bractwo biczowników św. Franciszka*. Efekty działalności tych bractw widać w powyższej tabeli, w której obserwujemy, jak rośnie liczba notowań nie tylko imienia św. *Franciszka*, ale także imienia *Antoni*, gdyż u bernardynów działało także *Bractwo św. Antoniego*. Imię *Antoni* z 32. pozycji w XVII w., przechodzi na 9. miejsce w XVIII w.

Pieczołowicie zajmowano się kultem św. *Antoniego*, a jego obraz bydgoski uchodził za łaskami słynący. Za patrona obrali go żeglarze i garncarze. Wierzono, że św. *Antoni* będzie chronił ich od chorób zakaźnych. Cech garncarzy, który gromadził się na nabożeństwa w kościele bernardynów od 1622 r., zastrzegł sobie, by msze kwartalne za zmarłych członków cechu odprawiane były przy ołtarzu św. *Antoniego*. Nabożeństwu towarzyszyła uroczysta procesja do kościoła jezuitów z udziałem duchowieństwa i wiernych. Procesje organizowano z okazji większych obchodów religijnych, inspirowanych przez zakonników konwentu bernardyńskiego. Na przykład gwardian *Melchior Dębiński* w 1614 r. uroczystość wprowadził relikwie *Towarzyszek św. Urszuli* z opactwa w Łądzie. Z bogatą oprawą odbyło się wprowadzenie kultu bł. *Szymona* z Lipnicy w 1600 r. oraz uroczystości z okazji kanonizacji *Jana Kapistrana* i *Paschalisa* Baylona. „Obdarzono” tych świętych odpustami papieskimi. Kamil Kantak napisał, że „Wartkim pędem, jak na owe czasy, toczyło się życie w konwencie bernardyńskim w Bydgoszczy. Stanowił on zapewne najważniejszą placówkę intelektualną owej doby w mieście. Nie można tego powiedzieć o roli zlokalizowanego tu zamku i siedzibie kasztelanii. Te placówki miały bowiem charakter kasztelańskiej warowni przygranicznej już od 1238 roku” (Kantak 1933: 4–14). Tabela 2 nie wykazuje wzrostu notowań wszystkich imion patronów u bernardynów. Imię św. *Bernardyna z Sieny* zanotowano np. 5 razy, imię św. *Ludwika* powtarza się 10 razy, a im. św. *Rocha* wystąpiło tylko jeden raz w XVIII w., mimo że wybudowano ołtarze poświęcone tym świętym, np. ołtarz: św. *Rocha* (konsekracja w 1608 r.) i św. *Bonawentury* (konsekracja w 1663 r.). Interesujące asocjacje popularności i kultu świętych (także symboliki religijnych) dotyczą wielu imion, np. kultu św. *Mikołaja*, którego imię z 13. pozycji rangowej w XVI w. przechodzi na 2. miejsce w zakresie popularności.

Wyniki badania popularności bydgoskich imion męskich potwierdzają uwagi Jana Stanisława Bystronia, który twierdził, że imiona uważane w powszechnej świadomości za polskie i od wieków często nadawane

(w kolejności alfabetycznej: *Andrzej, Antoni, Bartłomiej, Franciszek, Jakub, Jan, Maciej, Marcin, Michał, Mikołaj, Paweł i Piotr*), mimo że były to imiona chrześcijańskie, rozpowszechniały się dopiero z upływem czasu (Bystron 1938). W zestawieniu występują tylko trzy imiona o rodowodzie słowiańskim, tj. *Stanisław, Wojciech* (o zmniejszającej się popularności) oraz imię *Kazimierz*, które pojawia się kilkanaście razy w XVIII w. Niezmiennie najwyższą popularność w Bydgoszczy zachowywało jednak imię *Jan*.

Maria Malec, pisząc o kulturowych przyczynach zmian w polskim imiennictwie osobowym (w ujęciu diachronicznym), stwierdziła, że wraz z dynamicznym rozwojem chrześcijańskiej kultury i religijnego kultu świętych, ogarniającego różne dziedziny życia i manifestującego się przez różne zjawiska i zwyczaje „nastąpiło włączenie imion świętych Kościoła katolickiego do kalendarza liturgicznego i posługiwanie się kalendarzem świętych tak w rachubie mijającego czasu jak i w wyborze imienia nadawanego dziecku na chrzcie. Budowano liczne sanktuaria z relikwiami, oddawano cześć relikwiom tych świętych, organizowano pielgrzymowanie do miejsc świętych” (Malec 2015: 34–55).

Inni badacze imiennictwa, np. Paweł Swoboda, zastanawiali się „Czy na podstawie informacji o geograficznym rozmieszczeniu nosicieli imion można stwierdzić, że występuje regionalne zróżnicowanie w zakresie doboru imion, notowane w latach dawniejszych, które mogło ulec zatarciu wskutek tendencji globalistycznych, związanych m.in. z powszechnym dostępem do kalendarzy kreuujących zbiorowe gusta, czy wpływ ma mobilność społeczeństwa i czy istnieją różne tendencje w obrębie poszczególnych grup antroponimów oraz jakie czynniki mogą wpływać na kształt ich imion” (Swoboda 2015).

Na wszystkie wymienione przez badacza pytania w oparciu o wyniki badań imiennictwa w Bydgoszczy można odpowiedzieć twierdząco. Wymienione w pytaniach czynniki miały niewątpliwie wpływ na kształtowanie się zasobu imion w Bydgoszczy – w tym właśnie imiennictwo bernardynów i popularyzowanych przez nich imion świętych, ich patronów. Do zasobów imienniczych odwołują się niektórzy bydgoscy historycy, m.in. Zbigniew Zyglewski (1966: 23–44) i Jacek Maciejewski (1966: 66–87) w monografii historii Bydgoszczy. Badacze ci podkreślają, że w zasobie imion utrwalana bywa wiedza odnosząca się zarówno do historii społecznej, czyli kultury życia codziennego, jak i do sposobu postrzegania oraz interpretowania przejawów kultury wartości, czyli wartości kształtowanych przez ową społeczność i przekazywanych poprzez język jako system aksjologiczno-normatywny, gdyż analizy językoznawcze oparte na rekonstrukcji odpowiednich komponentów wspomnianej wiedzy mogą się koncentrować czy to na apelatywnej, czy to na proprialnej (onimicznej) sferze języka.

Imiona, które miały za sobą powagę świętych patronów, figurowały w kalendarzu chrześcijańskim – mogły skutecznie konkurować z imionami rodzimymi. Pozycję świętych imion chrześcijańskich na listach rangowych umacniały zalecenia księży ordynujących w parafiach, działalność zakonów, propagujących swych patronów, a także świeckie kontakty z Zachodem. Imiona rodzime, które prócz tradycji zachowanej w poszczególnych rodzinach polskich nie miały innego wsparcia – stopniowo ginęły. Badacze imiennictwa stwierdzają, że w XVIII w. należały do wyjątków.

Zasób imion używanych w Polsce podlegał ciągłym zmianom. Inny zestaw imion funkcjonował we wczesnym średniowieczu, inny w staropolszczyźnie. Przez kilka wieków Kościół spełniał rolę kodyfikatora imiennictwa. Imieniem mogła być nazwa osobowa mająca oparcie w kalendarzu imion świętych. Wiele czynników wpływało na przeobrażenia kodu polskiego imiennictwa historycznego, które stanowi niematerialne dziedzictwo kulturowe – wyróżnia naszą narodową, etniczną bądź religijną tożsamość. Wzmacnia poczucie przynależności do grupy i do społeczności, w której żyjemy.

Literatura

- Borodij E., Chamot M., Kabaciński R., Kutta J., Pastuszewski S. (1968): *Kalendarium historii Kościoła katolickiego w Bydgoszczy*. Bydgoszcz.
- Kantak K. (1933): *Z przeszłości bernardynów bydgoskich*. „Przegląd Bydgoski” R. I, z. 2, s. 4–14.
- Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*. (1985). Red. ks. H. Wyczawski. Kalwaria Zebrzydowska, s. 35–40.
- Łbik L. (2004): *Fara – świadek historii miasta*. „Kalendarz Bydgoski”, s. 11–64.
- Maciejewski J. (1996): *Lokacja miasta Bydgoszczy*. [W:] *Bydgoszcz. 650 lat praw miejskich*. Red. M. Grzegorz i Z. Biegański. Bydgoszcz, s. 23–44.
- Malec M. (2015): *Kulturowe przyczyny zmian w polskim imiennictwie osobowym (w ujęciu diachronicznym)*. „Onomastica” LIX, s. 34–55.
- Swoboda P. (2015): *Regionalne zróżnicowanie ilościowe imiennictwa w Polsce*. „Socjolingwistyka” nr 29, s. 21–37.
- Zyglewski Z. (1996): *Organizacja władz miejskich i struktura narodowościowa Bydgoszczy w pierwszym stuleciu istnienia miasta*. [W:] *Bydgoszcz. 650 lat praw miejskich*. Red. M. Grzegorz i Z. Biegański. Bydgoszcz, s. 66–87.

Strony internetowe

- <https://pl.ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_pobernardy%C5%84ski_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Maryi_Panny_Kr%C3%B3lowej_Pokoju_w_Bydgoszczy>, dostęp: 18.05.2020.
- <https://pl.kosciol_pobernardynski_Najswietszej_Maryi_pannyKrolowej_pokoju_wBydgoszczy>, dostęp: 18.05.2020.
- <https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Klasztor_Bernardynow_w_Bydgoszczy>, dostęp: 18.05.2020.

